

Karvonen Maria

Varhaiskasvatuksen opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus leikissä

Kandidaatin tutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Varhaiskasvatus

2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Varhaiskasvatuksen opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus leikissä (Maria Karvonen)

Kandidaatin tutkielma, 27 sivua, 0 liitesivua

Huhtikuu 2021

Tämän kandidaatin tutkielman tarkoituksena on selvittää miten varhaiskasvatuksen opettajan eri roolit vaikuttavat lapsen ja opettajan väliseen vuorovaikutukseen leikissä. Niin leikin kuin vuorovaikutuksenkin rooli on näkyvä varhaiskasvatuksen kentällä, mutta millaisena vuorovaikutus näyttäytyy leikin kontekstissa? Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) leikki ja vuorovaikutus nähdään molemmat merkittävänä osana laadukasta varhaiskasvatusta.

Tutkielma on toteutettu kirjallisuuskatsauksena ja aineistona on käytetty niin suomenkielistä kuin kansainvälistäkin kirjallisuutta, teoksia, artikkeleita ja väitöskirjoja. Tutkielmassa ei ole rajattu lasten ikäryhmää, joka mahdollisti laajan tarkastelun kaikista ikäryhmistä. Teoreettisessa viitekehyksessä on avattu tutkielman kannalta keskeisimmät käsitteet, kuten varhaiskasvatuksen, vuorovaikutuksen, opettajan ja lapsen välisen vuorovaikutuksen, leikin, leikin eri vaiheiden ja vapaan sekä ohjatun leikin käsitteet.

Tutkimuksen tuloksissa selviää, että vuorovaikutukseen vaikuttavat ihmiset sekä muuttuvat tilanteet. Opettajan eri rooleilla ja toiminnalla on merkitystä vuorovaikutukseen. Nämä roolit voivat liittyä rooleihin leikissä tai opettajan rooleihin lapsen kasvun ja kehityksen tukijana. Myös nämä tulevat kuitenkin ilmi leikin kontekstissa. Opettajan toiminta ja sensitiivisyys lasten aloitteille vaikuttavat vuorovaikutussuhteisiin. Lapsi lähestyy helpommin sellaista aikuista, jonka kokee kuuntelevan ja arvostavan. Opettajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen liittyy myös haasteita. Haasteet voivat liittyä niin ihmisiin, kuten lapsiin ja opettajaan sekä opettajan toimintaan leikissä. Myös tunteilla ja kokemuksilla on oma osansa. Opettaja voi siis omalla toiminnallaan vaikuttaa joko positiivisesti tai negatiivisesti vuorovaikutukseen.

Avainsanat: varhaiskasvatus, vuorovaikutus, vuorovaikutussuhde, leikki, opettaja

Sisällys

1 Johdanto.....	3
2 Tutkimuksen toteutus	4
2.1 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuskysymys	4
2.2 Tutkimuksen aineistot	5
2.3 Tutkijan positio.....	5
3 Teoreettinen viitekehys	7
3.1 Varhaiskasvatus.....	7
3.2 Vuorovaikutus varhaiskasvatuksessa	8
3.2.1 Opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde	9
3.3 Leikki varhaiskasvatuksessa.....	11
3.3.1 Leikin vaiheita	12
3.3.2 Vapaa leikki ja ohjattu leikki	13
4 Opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus leikissä	14
4.1 Opettajan roolit ja vuorovaikutus leikissä	14
4.2 Huomioita ja askeleita kohti parempaa vuorovaikutusta leikissä	18
5 Yhteenveto	21
6 Pohdinta.....	23
Lähteet.....	24

1 Johdanto

Tässä tutkielmassa tutkitaan opettajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta leikissä varhaiskasvatuksen kontekstissa. Leikki on merkityksellinen osa jokaisen lapsen elämää. Lapselle leikkiminen on oppimisen ja kehityksen alusta (Pihlaja, & Viitala, 2018, s. 19). Helenius & Lummelahti (2014) kuitenkin muistuttavat leikin olevan tärkeää myös leikkimisen itsensä vuoksi ilman, että sillä tulisi pyrkiä johonkin (Helenius & Lummelahti, 2014, s. 14). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kerrotaan lapsen tavoista oppia leikin kautta: leikki on monipuolista toimintaa, joka kehittää monia taitoja. Sen avulla lapsi myös käsittelee ympäröivää maailmaa. Varhaiskasvatuksessa pedagogiikkaa toteutetaan leikkiä painottaen. Näin ollen henkilöstön tulisikin ymmärtää leikin merkitys lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018.)

Kalliala (2008) kirjoittaa aikuisen roolista osana lasten leikkejä. Aikuinen osallistuu yhteiseen leikkiin sekä havainnoi sitä. Hän myös luo edellytyksiä leikkimiselle. (Kalliala, 2008, s. 50.) Tästä syystä on erityisen tärkeää pohtia myös opettajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta leikissä ja miten opettajan eri roolit siihen vaikuttavat. Vuorovaikutus on tärkeä osa varhaiskasvatusta, joten aihe on aina ajankohtainen. Tutkittaessa henkilöstön sekä lasten välistä vuorovaikutusta, on juuri vuorovaikutuksen huomattu olevan merkittävä osa varhaiskasvatusta ja sen laatua (Kalliala, 2008, s. 67). Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2008) kerrotaan hyvän vuorovaikutussuhteen tärkeydestä varhaiskasvatuksen toteuttamisessa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2008) sekä varhaiskasvatuksen opettajakoulutuksessa tuodaan esille leikin merkitys kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Olen kuitenkin huomannut eri päiväkotiryhmissä erilaista suhtautumista leikkiin osallistumisesta työntekijän koulutustaustasta riippumatta. Minulla on kokemusta varhaiskasvatusryhmistä, joissa jokainen varhaiskasvatuksen työntekijä on osallistunut lasten leikkeihin. Näissä ryhmissä on saatettu etukäteen pohtia ja sopia jokaiselle työntekijälle oma leikkiryhmä, tai sitten työntekijät ovat itse saaneet mennä mukaan osaksi leikkejä niin halutessaan. Toisaalta joissakin ryhmissä työntekijä on mennyt mukaan lasten leikkeihin vain silloin, kun leikissä on esiintynyt riitoja tai lapset selkeästi ovat tarvinneet apua vuorovaikutuksen tukemisessa. Työntekijä on saattanut ajatella, että lasten on parempi leikkiä keskenään ilman aikuisen läsnäoloa leikissä. Leikkiä on kuitenkin saatettu seurata lähietäisyydeltä. Nyt opiskellessani itse varhaiskasvatuksen opettajaksi, itseäni kiinnostaa erityisesti se, millaisena varhaiskasvatuksen opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus näyttäytyy leikissä varhaiskasvatuksen kontekstissa.

2 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen toteutukseen liittyviä vaiheita. Käsittelen käyttämäni tutkimusmenetelmää sekä asetan tutkimukselleni tutkimuskysymyksen. Avaan myös aineiston keräämiseen liittyviä asioita. Lopuksi pohdin omaa positiota.

2.1 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuskysymys

Tutkimuksessa käytän kuvailevaa kirjallisuuskatsausta tutkimusmenetelmänä. Kirjallisuuskatsauksessa aihetta tutkitaan tarkastelemalla aikaisempia tutkimuksia sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta (Kangasniemi ym., 2013, s. 91). Salminen (2011) kuitenkin muistuttaa, että kirjallisuuskatsauksen ei tulisi olla niinkään tiivistelmä jo tehdyistä tutkimuksista. Tällöin tuloksissa jää uupumaan eri näkökulmat ja tulosten tarkasteleminen kriittisesti. (Salminen, 2011, s. 5.) Kannattelevana ajatuksena tutkimusta tehdessäni onkin ollut se, mitä uutta tietoa tämä olemassa oleva tutkimustieto voisi antaa. Tarkoituksena ei ollut listata tai tiivistää eri tutkimuksia vaan tuottaa oma tutkimukseni aiheesta käyttäen kirjallisuuskatsausta tutkimusmenetelmänä.

Metsämuuronen (2003) kirjoittaa tutkimuksen tekemisen alkuvaiheista. Siihen kuuluu aiheen valitseminen ja sen muotoileminen tutkimusongelmaksi sekä tutkimuksen kannalta keskeisten käsitteiden määrittelemine. (Metsämuuronen, 2003, s. 2.) Johdannossa toin esille henkilökohtaisen kiinnostukseni aiheeseen liittyen. Leikki ja vuorovaikutus ovat molemmat laajoja kokonaisuuksia, joten päädyin tarkentamaan ja muotoilemaan tutkimukselleni yhden tutkimuskysymyksen:

- 1. Miten opettajan erilaiset roolit vaikuttavat opettajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen leikissä?*

Tutkimuskysymyksessäni ilmenee sana rooli, jolla tarkoitan opettajan roolia nimenomaan leikkitutkimuksen näkökulmasta. Käsitteenä rooli on laaja, ja kattaa muun muassa Goffmanin (1959) sosiaaliset roolit. Hänen mukaansa ihminen on kuvitteellisesti kuin lavalla näytelmässä ja pyrkii muuttamaan omaa rooliaan muiden ihmisten ja tilanteiden mukaisesti (Goffman, 1959).

2.2 Tutkimuksen aineistot

Tutkimuskysymyksen määrittelyn jälkeen olen valinnut tutkimukseeni aineistot. Käyttämäni aineistot koostuvat tieteellisistä artikkeleista, väitöskirjoista ja muusta alan kirjallisuudesta. Aineistoja olen etsinyt kotimaisista ja kansainvälisistä tietokannoista, kuten Arto, ERIC, ProQuest sekä Google Scholar. Kirjallisuutta olen löytänyt myös Oulun kaupungin ja Oulun yliopiston kirjastoista.

Tutkimuksessani en ole rajannut lasten ikäryhmää, joten tämä mahdollisti laajan tarkastelun eri ikäisten lasten osalta. Koska myös esiopetusikäiset lapset ovat usein varhaiskasvatuksen piirissä, en ole rajannut esiopetusikäisiä lapsia pois aineistosta. Tutkimuksessani tutkin erityisesti opettajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta leikissä, joten käyttämissäni hakusanoissa esiintyi sana opettaja. Tällä pyrin rajaamaan sitä, että löytäisin myös sellaisia aineistoja, jotka eivät käsitä koko varhaiskasvatuksen henkilöstöä.

Aineiston keruussa käyttämäni hakusanat ovat olleet: varhaiskasvatus, lapsi, opettaja, varhaiskasvatuksen opettaja, lastentarhanopettaja, vuorovaikutus, vuorovaikutussuhde, leikki. Myös englanniksi olen etsinyt hakusanoilla: early childhood education, child, teacher, early childhood education teacher, interaction, play.

2.3 Tutkijan positio

Tutkimukseni aiheena on opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus leikissä. Johdannossa toin esille omat kokemukseni eri päiväkotiryhmistä ja niiden sisällä olevista eri suhtautumisista lasten kanssa leikkimiseen. Lisäksi olen myös itse ollut päiväkodissa niin opiskelijan kuin työntekijän roolissa. Olen havainnoinut vuorovaikutustilanteita opiskelijana ja olen myös itse ollut lasten kanssa vuorovaikutuksessa leikin aikana. Minulla siis on kosketuspintaa tutkimaani aiheeseen. Tutkijana on hyvä pohtia omia ennakkokäsityksiään ja -ajatuksiaan tutkittavasta aiheesta (Aaltonen & Högbacka, 2015, s. 17). Tiedostamalla oman itseni merkityksen tutkimuksen tekemisessä ja pyrkimällä objektiivisuuteen, vaikuttaa se tutkimuksen luotettavuuteen. Täydelliseen objektiivisuuteen ei välttämättä voi päästä, mutta tutkimusta tehdessä siihen tulee kuitenkin pyrkiä (Eskola & Suoranta, 2014, s. 17).

Tutkijan roolissa minun onkin tiedostettava, että aihe on lähellä omaa kokemusmaailmaani ja näin ollen kokemukset sekä oma persoonani vaikuttavat jollain tasolla tutkimukseeni (Aaltonen & Högbacka, 2015; Eskola & Suoranta, 2014; Metsämuuronen, 2003). Voidaankin ajatella, että kaiken

lähtökohtana on tiedostaa subjektiivisuus (Eskola & Suoranta, 2014, s. 18). Objektiiivisuus on sitä, etten tutkijana tuo omia henkilökohtaisia uskomuksia tai asenteita mukaan tutkimuksen prosessiin. Tutkimuksen tuloksiin voi vaikuttaa myös se, jos tutkijalla on jo valmiiksi mielessä, mitä haluaa tuloksista löytää. (Eskola & Suoranta, 2014, s. 17.) Objektiiivisuutta voidaan tarkastella siis jo aineiston valitsemisesta lähtien: millaisia aineistoja valitsen tutkimukseeni ja kuinka kriittisesti käsittelen niitä (Metsämuuronen, 2003, s. 4). Lisäksi tulee ottaa huomioon se, mitä tutkija pitää luotettavana lähteenä (Eskola & Suoranta, 2014, s. 3).

3 Teoreettinen viitekehys

Teoreettisessa viitekehyksessä olen avannut tutkimuskysymykseni kannalta olennaisimmat käsitteet. Ensin käsittelen varhaiskasvatusta, joka on tutkimukseni aiheen konteksti. Siitä siirryn vuorovaikutuksen ja vuorovaikutussuhteen käsitteisiin. Lopuksi avaan vielä leikin käsitettä. Tähän olen liittännyt mukaan vapaan ja ohjatun leikin sekä leikin kehitysvaiheet.

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) linjataan seuraavaa: ”Varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jota toteutetaan pedagogiikkaa painottaen. Se on kokonaisuus, jossa korostuvat kasvatus, opetus ja hoito. Keskiössä on lapsi, jonka kasvua, kehitystä ja oppimista tuetaan. Varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa päiväkodeissa, perhepäivähoidossa sekä avoimessa varhaiskasvatustoiminnassa” (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018.) Varhaiskasvatus on myös tieteenala (Pihlaja & Viitala, 2018, s. 18). Tässä tutkimuksessa varhaiskasvatuksen käsitteellä tarkoitan toimintaa, jota toteutetaan päiväkodeissa sekä avoimessa varhaiskasvatustoiminnassa varhaiskasvatuksen opettajan johdolla. Myös esiopetuksessa oleva lapsi voi saada varhaiskasvatusta ennen ja jälkeen esiopetusajan (Heinonen ym., 2016, s. 51).

Varhaiskasvatus oli pitkään sosiaali- ja terveystieteiden alaisuudessa, mutta vuonna 2013 se siirtyi opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen. Vuoden 1973 Päivähoitolain aikaan ajateltiin varhaiskasvatuksen olevan enemmänkin palvelu lasten vanhemmille. Lapsilla olisi hoitopaikka, mikäli vanhempi itse olisi estynyt hoitamaan lasta kotona. (Heinonen ym., 2016, s. 20.) Nykyään varhaiskasvatuksen ajatellaan olevan tärkeä osa oppimispolkua sekä koulutusjärjestelmää (OPH).

Laadukkaalla varhaiskasvatuksella on positiivinen vaikutus lapsen oppimisen ja kehityksen kannalta myös tulevaisuudessa. Se edistää samanvertaisuutta sekä koulutuksellista tasa-arvoa (Heinonen ym., 2016; Kronqvist, 2011). Muita tavoitteita Varhaiskasvatuslain (2015) mukaan on muun muassa pedagoginen toiminta liittyen leikkiin, taiteisiin ja liikuntaan. Lapsen osallisuutta ja toimijuutta korostetaan. Lasten välisten sekä lasten ja aikuisten välisten vuorovaikutussuhteiden tukeminen nähdään varhaiskasvatukselle merkityksellisenä. (Heinonen ym., 2016, s. 13–14.) Täytyy kuitenkin ottaa huomioon myös se, vaikka varhaiskasvatus nähdään pääsääntöisesti lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista tukevana, liittyy myös siihen omat riskitekijänsä. Varhaiskasvatusryhmässä voi vallita

negatiivinen ilmapiiri, lapsi ei saa tarpeeksi huomiota tai lapseen kohdistuu vääränlaista, negatiivista huomiota. (Kronqvist, 2011, s. 24.)

Varhaiskasvatussuunnitelma koostuu valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, paikallisista varhaiskasvatussuunnitelmista sekä lasten omista varhaiskasvatussuunnitelmista. Esiopetuksessa vastaavasti on Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018.) Valtakunnallisten perusteiden laatimisesta vastaa Opetushallitus. Jokaisen lapsen oma varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan päiväkodissa. Varhaiskasvatussuunnitelmat on laadittu lapsen edun ja lasten oikeuksien mukaisesti. Suunnitelmien tehtävänä on toteuttaa laadukasta varhaiskasvatusta lapsi keskiössä, niin että lapsen kasvua ja kehitystä havainnoidaan. (Heinonen ym., 2016, s. 69, 79.) Varhaiskasvatussuunnitelmia laadittaessa ja toteuttaessa tulisi huomioida lapsen osallisuus sekä mahdollisuus päästä vaikuttamaan asioihin (Kronqvist, 2011, s. 28).

3.2 Vuorovaikutus varhaiskasvatuksessa

Niemitalo-Haapolan ym. (2020) mukaan vuorovaikutus on ihmisten välillä tapahtuvaa toimintaa. Siihen liittyy kieli, mutta myös muut keholliset ja fyysiset viestit. (Niemitalo-Haapola ym., 2020, s. 10.) Ahonen (2017) kirjoittaa, että pedagogiikka sekä vuorovaikutus yhdistyvät toisiinsa varhaiskasvatuksessa (Ahonen, 2017, s. 60). Myös Kallialan (2008) mukaan vuorovaikutuksella on erityinen rooli varhaiskasvatuksen kontekstissa. Se on tärkeä osa päiväkodin arkea ja sen kaikkea toimintaa. (Kalliala, 2008, s. 67.)

Kallialan (2008) mukaan lapsille aikuiset ovat erityisen tärkeitä. Ei ole yhdentekevää, millä tavalla aikuinen kohtaa lapsen päiväkodin päivittäisissä tilanteissa. Jokainen lapsi haluaa tulla kuulluksi ja nähdyksi omana itsenään, ja saada positiivista palautetta ja kokemuksia vuorovaikutustilanteista. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisikin pohtia omaa suhtautumistaan: vastasinko lapsen aloitteeseen vai jätinkö vastaamatta, miksi toimin näin. (Kalliala, 2008, s. 67.) Varhaiskasvatuksessa työskentelevien tulee tarkastella ja kehittää omia vuorovaikutustaitojaan. Siksi onkin tärkeää välillä pysähtyä ajattelemaan, miten itse toimii vuorovaikutustilanteissa lasten kanssa. (Ahonen, 2017, s. 60.) Aikuisen tulisi olla sensitiivinen ja huomata lasten tekemät aloitteet, kunnioittaa lasta ja osaltaan ylläpitää lämmintä vuorovaikutusta. Jokainen lapsi on oma yksilönsä, joten myös yksilöllisyys on otettava huomioon. (Kalliala, 2008, s. 67.)

Laadukkaalla varhaiskasvatuksella ja siellä olevilla vuorovaikutussuhteilla voi olla vaikutusta lapseen niin sanottuna korjaavana tekijänä. Varhaiskasvatuksessa koetut turvalliset ihmissuhteet voivat vaikuttaa pitkällä tulevaisuudessakin. (Kronqvist, 2011, s. 24.)

Paavola-Ruotsalaisen ja Rantasen (2020) mukaan päiväkodin henkilöstön tulisi ymmärtää vuorovaikutuksen merkitys myös kehityksen tukemisen näkökulmasta. Lapsi oppii tärkeitä taitoja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Tähän luetaan myös tunteiden säätelyyn liittyvät asiat. Pienet lapset tarvitsevat aikuista tukemaan ja edesauttamaan tätä vuorovaikutusta ja taitojen kehittymistä. (Paavola-Ruotsalainen & Rantanen, 2020, s. 34.) Kalliala (2008) kirjoittaa, että erityisesti pienet lapset tarvitsevat aikuisia, jotka ovat koko ajan läsnä niin henkisesti kuin fyysisesti (Kalliala, 2008, s. 33). Oppimisympäristön tulisi tarjota lapsen kehitystä tukevaa ja edistävää toimintaa. Varhaiskasvatuksessa henkilöstön tulisikin kiinnittää huomiota siihen, miten edesauttaa vuorovaikutusta ja lapsen kielellistä kehitystä eri keinoin. (Niemitalo-Haapola ym., 2020, s. 11.)

Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) tuodaan esille vuorovaikutuksen merkitys varhaiskasvatuksessa. Päiväkodin henkilöstön tulee huomata lasten niin verbaalisia kuin non-verbaalisiakin viestejä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018.) Myös Ahonen (2017) nostaa esille non-verbaalisen vuorovaikutuksen merkityksen. Havainnoimalla muutakin kuin puhuttua kieltä, huomaamme näitä non-verbaaleja viestejä. Viestit voivat olla esimerkiksi ilmeitä, eleitä ja äänenpainoa. Lapsi tulkitsee vuorovaikutustilanteita kokonaisvaltaisesti. (Ahonen, 2017, s. 59.)

3.2.1 Opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kirjoitetaan seuraavasti:

”Lapsuuden merkityksen ymmärtäminen sekä tietämys lasten kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta ovat pedagogisen toiminnan perustaa. Yhtä tärkeää on tuntea jokainen lapsi ja ottaa huomioon hänen yksilöllinen kehityksensä. Lapsen tunteminen edellyttää mahdollisimman pysyviä vuorovaikutussuhteita henkilöstön ja lasten välillä.”

(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018.)

Kokoaikaisen varhaiskasvatuksen piirissä olevat lapset viettävät suuren osan arjestaan varhaiskasvatuksessa. Siellä muotoutuvat ihmissuhteet voikin nähdä keskeisenä osana lasten elämää. Monien tutkimuksien mukaan opettajan ja lapsen välisellä vuorovaikutuksella on vaikutusta lasten kognitiivisiin, akateemisiin sekä sosiaalisemotionaaliseen kehitykseen (Vatou ym., 2020, s.

499; Ahonen, 2017, s. 61). Opettajan ja lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta on tarkasteltu myös kiintymyssuhdeteorian (Bowlby, 1969) valossa. On ajateltu, että opettajan ja lapsen välinen suhde olisi jatkumoa vanhemman ja lapsen väliselle suhteelle. (Vatou ym., 2020, s. 499; 500.) Myös Salminen (2017) kirjoittaa, että kasvattajan ja lapsen välinen suhde sisältää samanlaisia elementtejä kuin vanhemman ja lapsen välinen. Mikäli kasvattajan ja lapsen välinen suhde on turvallinen, vaikuttaa se lapsella muun muassa ympäristön ja kaverisuhteiden kokemiseen. (Salminen, 2017, s. 170.)

Tarkasteltaessa opettajan ja lapsen välistä ihmissuhdetta, tulisi kuitenkin ottaa huomioon myös lapsen näkökulma. Se saattaa olla erilainen verrattuna aikuisen näkökulmaan. (Vatou ym., 2020, s. 500.) Aikuisen tulee tarkastella myös omia tunteitaan ja uskomuksiaan työskennellessään kasvattajana. Tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy esimerkiksi haastavasti, tulee tarkastella omaa suhtautumistapaansa. Sillä, miten aikuinen suhtautuu lapseen, on vaikutusta kohtaamisiin ja vuorovaikutukseen. Ahonen (2017) kirjoittaaakin, että omia tunteitaan ja käsityksiään tulisi keskustella myös tiimitasolla auki. Moni varhaiskasvatuksessa työskentelevä tuntee tiedostavan, että lapsen haastava käyttäytyminen vaikuttaa siihen, miten tilanteita kohtaa kyseisen lapsen kanssa. (Ahonen, 2017, s. 61; 64.)

Ylempänä kirjoitin jokaisen lapsen yksilöllisyydestä. Joillakin lapsilla voi olla suurempi tarve vuorovaikutukselle, ja he ovat herkempiä huomaamaan vuorovaikutukseen liittyviä erilaisia viestejä. Joskus lapset, jotka tarvitsisivat kaikista eniten positiivisia kokemuksia vuorovaikutuksesta, jäävät sen ulkopuolelle. (Ahonen, 2017, s. 60.) Paananen & Rainio (2019) kertovat tutkimuksessaan tilanteesta, jossa lapsi yrittää päästä vuorovaikutukseen opettajan kanssa aamupalapöydässä. Lapsi kysyy opettajalta kahteen kertaan kysymyksen, johon opettaja ei vastaa. Lapsi alkaa jutella toisen lapsen kanssa ja he pitävät enemmän ääntä. Lapsen sämpylä tippuu lattialle, jonka jälkeen opettaja havahtuu ja käskee lapsen poistumaan aamupalapöydästä. (Paananen & Rainio, 2019.) Tilanne päättyy siihen, että opettaja huomaa lapsen epäsopivan käyttäytymisen, ja käskee lasta poistumaan pöydästä. Tutkimuksen mukaan kyseinen lapsi hyötyisi paljon positiivisista kokemuksista vuorovaikutuksessa. Sattuneessa tilanteessa lapsi saa huomiota osakseen vasta sitten, kun hän tekee jotain sellaista, minkä opettaja ajattelee olevan häiritsevää. Ahosen (2017) mukaan kasvattajan ja lapsen suhde voi muuttua etäiseksi, mikäli kasvattaja kohtaa lapsen vain haasteiden kautta (Ahonen, 2017, s. 61).

3.3 Leikki varhaiskasvatuksessa

Kallialan (2008) mukaan leikkiä voi olla vaikea määritellä. Leikkiä voi olla monessa eri tilanteessa ja se voi sisältää eri elementtejä. Leikin monipuolisuuden ja eri ilmenemismuotojen vuoksi pitäisikin ajatella, että leikki on enemmänkin suhtautumistapa. (Kalliala, 2008, s. 40.) Ei siis ole tarkkaa määritelmää, jolla voisimme lähteä poissulkemaan leikin olemassaoloa joissain tilanteissa. Yksinkertaistettuna Korhonen & Helenius (2016) kirjoittavat leikin olevan toimintaa nimenomaan kuvitelluissa tilanteissa (Korhonen & Helenius, 2016, s. 73).

Varhaiskasvatuksessa leikkiä arvostetaan tärkeänä osana lapsen kehitystä ja oppimista (Pihlaja & Viitala, 2018, s. 19). Leikissä kehittyvät mielikuvitus ja itsensä ilmaiseminen, ympäröivän maailman käsitteleminen sekä lapsen eri taidot (Hakkarainen & Bredikyte, 2013; Helenius & Lummelahdi, 2014). Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kerrotaan lasten oppivan leikin kautta ja sen olevan keskeinen tapa toimia ja oppia varhaiskasvatuksessa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2008). Tärkeää olisi pohtia millä tavoin leikkiä voitaisiin tuoda monipuolisemmin kaikenlaiseen oppimiseen ilman täysin erillisiä sisältöorientaatioita. Lapsilta itseltään tulevat sisällöt leikkeihin kehittävät lapsen mielikuvitusta ja tunteita. (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 9.) Tämän vuoksi on tärkeää kuunnella lapsia ja ottaa huomioon lasten omat mielenkiinnonkohteet. Lasten leikit muuttuvat myös ajan, kulttuurin sekä ympäröivän maailman mukaan. Viljamaa ja Yliherva (2020) myös nostavat esille, että lasten leikkiä tulee arvostaa tärkeänä osana lapsuutta eikä pyrkimyksenä kohti aikuisten maailmaa. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 207.)

Viljamaa & Yliherva (2020) kirjoittavat vuorovaikutuksen olevan merkittävä osa leikkiä (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 2012). Leikillä on vaikutusta aikuisen ja lapsen välisen myönteisen vuorovaikutussuhteen kehittymiseen (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 181). Leikissä lapsi tekee myös itse aloitteita vuorovaikutuksen suhteen. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 212.) Pieni lapsi voi vastata toisen lapsen hymyyn päiväkodin aamupalapöydässä ja pian kaikki lapset hymyilevät ja nauravat toisilleen. Kalliala (2008) mainitseekin vuorovaikutuksellisen hymyn osana leikkiä ja leikkimiseen liittyviä valmiuksia. (Kalliala, 2018, s. 40.) Koivulan & Laakson (2017) mukaan aluksi pienen lapsen leikissä korostuvat lapsen ja kasvattajan välinen vuorovaikutus kehollisesti ja sanallisesti. Myöhemmin lapsi siirtyy ensin rinnakkaisleikkiin sekä yhteiseen leikkiin toisten lasten kanssa. (Koivula & Laakso, 2017, s. 123). Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot kehittyvät yhteisessä leikissä (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 208).

Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä tulee olla tietoa lapsen sekä leikin eri kehitysvaiheista. Oppimisympäristön tulisi tukea ja kannustaa lasta leikkimään. Toisaalta täytyy ottaa myös huomioon, että jokaisella on omia kokemuksia ja käsityksiä leikistä. Tämä voi suunnata työntekijän suhtautumista ja toimintaa leikin suhteen. (Kalliala, 2008, s. 41.) Myös työntekijän koulutuksella ja työkokemuksella voi olla vaikutusta. Trawick-Smithin & Dziurgotin (2010) mukaan opettajakoulutuksen käyneet työntekijät suhtautuvat leikkiin positiivisemmin ja ovat useammin mukana leikeissä. Opinnot antavat laajaa tietoa lapsen kehityksestä sekä leikin merkityksestä osana kehitystä ja oppimista. Tieto ja käsitys leikistä rakentuu myös työkokemuksen, havaintojen ja reflektoinnin kautta. (Trawick-Smith & Dziurgot, 2010, s. 107–108.) Kuitenkin Kalliala (2008) toteaa, että opettajilla on haasteita nimenomaan kuvitteluleikkiin osallistumisessa. Muunlainen toiminta, kuten yhdessä lautapelin pelaaminen, koetaan helpommin lähestyttävänä. (Kalliala, 2008, s. 55.)

3.3.1 Leikin vaiheita

Lapsi kasvaa ja kehittyy koko ajan. Aikuisella tulisi olla tietoa lapsen kehitysvaiheista myös leikin osalta, koska aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus muuttuu lapsen kasvun ja leikin eri vaiheiden myötä. (Helenius & Lummelahdi, 2013, s. 78.) Aikuisen tulisi myös toimia tukien leikin kehitysvaiheita ilman kiirehdintää seuraaviin kehitysvaiheisiin (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 2).

Lasten leikkiä voidaan lähestyä myös kehityspsykologian kautta. Piaget'n mukaan leikki ja ajattelu kehittyvät eri vaiheiden kautta. Hän kuvaa leikin eri vaiheita seuraavasti: ”sensoris-motorinen leikki (0-2 vuotta), rakenteluleikki (2+), kuvitteluleikki (3-7 vuotta), sosio-dramaattinen leikki (4+) sekä sääntöleikki (7+).” (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 19.) Aluksi lapsi tutustuu erilaisiin esineisiin aistien avulla ja toistaa erilaisia toimintoja mielellään, kuten paukuttamista. Hän oppii, että asioilla on syy-seuraussuhde. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 208.) Esineleikin jälkeen lapsi siirtyy leikkimään arjessa tapahtuvia asioita. Lapsi ei välttämättä vielä tietoisesti leiki eri rooleja, vaikka ne näkyvätkin jo lasten leikeissä. (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 19-20.) Lapsi alkaa leikkiä pitkäkestoisempia leikkejä, kuten kotileikkiä tai kauppaleikkiä. Moniin leikkeihin kuuluukin eri rooleja eri leikkijöille. Roolileikeissä korostuu kielen merkitys sekä juonellisuus. Lapset suunnittelevat leikeissään monimutkaisiakin juonia. Juonet voivat liittyä esimerkiksi televisiossa näkyvään lastenohjelmaan, pelimaailmaan tai arjessa tapahtuviin asioihin. (Viljamaa & Yliherva, 2020; Hakkarainen & Bredikyte, 2013.) Kehityksessä tapahtuu myös muutosta sen osalta, ketä leikissä on mukana. Aluksi lapsi leikkii yksin, mutta vähitellen siitä tulee rinnakkaisleikkiä.

Myöhemmin leikistä tulee useamman lapsen yhteisleikkiä, kun lapsi alkaa ymmärtää yhteiseen leikkiin liittyviä sääntöjä. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 209–210.)

3.3.2 Vapaa leikki ja ohjattu leikki

Hakkaraisen & Bredikytten (2013) mukaan tulisi pyrkiä tasapainoon ohjatun leikin ja vapaan leikin suhteen. Lasten itsenäistä leikkiä ja ajatusta vaikuttaa omiin leikkeihinsä arvostetaan varsinkin pohjoismaissa. Vapaa leikki ei välttämättä ole laadukkaampaa leikin kehityksen näkökulmasta. Tärkeää olisikin pohtia sitä, mitä vapaa leikki tai ohjattu leikki tarjoaa kyseisten lasten ja tavoitteiden näkökulmasta. (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 32.)

Puhuttaessa vapaasta leikistä, tulee kuitenkin huomioida, että ympäristöt ja leikissä olevat esineet ja tavarat ovat yleensä aikuisen valitsemia. Leikin teema voi olla myös aikuisen ennalta määräämä, kuten kotileikki. Lapset kuitenkin antavat sisällön leikille, vaikka teema olisikin aikuisen valitsema. Vaikka aikuiset eivät siis olisikaan aktiivisia osallistujia leikissä, ovat he kuitenkin vaikuttamassa. Vapaassa leikissä leikin kulkuun ja sen sisältöön vaikuttavat muut osallistujat, heidän tekemät valinnat ja reaktiot. (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 33; 106.)

Ohjatussa leikissä aikuinen on mukana lasten leikeissä aktiivisena osallistujana (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 214). Lehtinen & Koivula (2017) kirjoittavat, että aikuinen saattaa ohjata leikkiä joko ulkoa- tai sisältäpäin. Ensin mainitussa aikuinen on enemmän sivustakatsojan roolissa, vaikka onkin saattanut vaikuttaa leikkiin ja leikin sisältöön. Sisältäpäin tapahtuvassa puolestaan aikuinen on aktiivisena osana leikkiä. (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 186.) Aikuisen tehtävänä on tukea lapsen leikkiä, kehittää sitä ja sen sisältöä yhdessä lapsen kanssa. Leikin sisällöstä keskusteleminen ja kysymysten esittäminen on osa leikin sisältöjen laajentamista. (Kalliala, 2008, s. 53-54.) Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissakin (2018) lukee, että varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee tukea lasten leikkiä suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018).

4 Opettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus leikissä

Tässä luvussa tarkastelen tutkielmani tuloksia. Aluksi käsittelen opettajan eri rooleja ja niiden vaikutusta vuorovaikutukselle. Lopuksi kuvaan vielä mitä tulisi huomioida ja kehittää opettajan ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa.

4.1 Opettajan roolit ja vuorovaikutus leikissä

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kirjoitetaan varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävistä leikin näkökulmasta. Aikuisen tehtävänä on ohjata, turvata ja tukea lasten leikkejä ja niiden kehittymistä suunnitelmallisesti. Aikuinen on mukana leikeissä tai ohjaa ulkopuolelta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018).

Varhaiskasvatuksessa ja leikissä ajatellaan olevan monia erilaisia rooleja aikuiselle. Tarkasteltaessa vuorovaikutusta sekä vuorovaikutussuhteita, tulee tiedostaa näiden roolien olemassaolo. Roolit vaikuttavat siihen, miten aikuinen asemoi itsensä leikissä, osallistuu leikkiin ja on vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Lisäksi tulee huomioida, että aikuisella ja lapsella saattaa olla hyvin erilaiset motiivit ja näkökulmat leikissä (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 181). Hakkarainen & Bredikyte (2013) kirjoittavat, että aikuisen rooli leikissä tulisi pohjautua siihen millaisessa kehitysvaiheessa lapsi on ja millaista tukea lapsi tarvitsee leikin eri kehitysvaiheissa. Lapsen yksilölliset tarpeet tulisi siis ottaa huomioon. Hakkarainen & Bredikyte (2013) myös sanovat, että ”kolmen tyyppin tarpeet ohjaavat aikuisten ja lasten vuorovaikutusta kaikissa lapsuuden vaiheissa: 1) vaikutelmien tarve, 2) aktiivisen toiminnan tarve ja 3) aikuisen tunnustuksen ja tuen tarve” (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 109-111.) Lapsi saa aikuiselta tärkeää tietoa ja näin kokeekin aikuisen aluksi tiedonantajana. Myöhemmin korostuu aikuisen ja lapsen välinen suhde. Lapselle aikuisen antamat keuhut, muut positiiviset huomiot ja aito kuunteleminen sekä huomioiminen välittävät lapselle mielikuvaa, että häntä arvostetaan. (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 12.)

Useassa leikkitutkimuksessa aikuisen rooleja on luokiteltu liittyen leikin havainnoimiseen, valvontaan, leikin mahdollistamiseen sekä oppimisympäristön luomiseen. Rooleja ovat myös leikkiin osallistuminen sekä leikissä toimiminen eräänlaisena johtajana. Aikuisen roolit eivät välttämättä ole koko leikin ajan samoja, vaan ne muuttuvat tilanteiden mukaan. Varsinkin pienten lasten kanssa aikuinen voi olla välillä leikissä etäällä tarkkailijan roolissa tai osana leikkiä. (Pursi, 2019, s. 25–26.) Hakkaraisen & Bredikyten (2013) mukaan on huomattu, että varsinkin pienten lasten leikeissä aikuisen rooli on erityisen tärkeä (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 109). Vuorovaikutustilanteet ovat yleensä myös nopeasti vaihtuvia ja näin ollen aikuisen roolit leikissä (Pursi, 2019, s. 25).

Leikkiin osallistumista tulisi pohtia myös tavoitteiden näkökulmasta. On luonnollista, että aikuista mietityttää milloin leikkiin tulisi osallistua ja milloin lasten olisi hyvä leikkiä keskenään. Kalliala (2008) toteaaakin, ettei tähän löydy yksinkertaista vastausta. (Kalliala, 2008, s. 50.) Pinchoverin (2017) mukaan opettajan tulisi kehittää oppimisympäristöä ja kannustaa spontaaniin lasten väliseen leikkiin, mutta olla myös itse leikkikumppanina (Pinchover, 2017). Viljamaa & Yliherva (2020) nostavat esille tilanteen, jossa aikuinen pyrkii saamaan yhden lapsen osaksi muuta ryhmää antamalla lapselle tietyn roolin leikissä. Näin ollen aikuisen rooli voi liittyä myös ryhmäytymisen ja lasten välisten vuorovaikutussuhteiden tukemiseen. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 218). Lapset, joilla on haasteita kaveritaidoissa ja leikkiin osallistumisessa, erityisesti tarvitsevat aikuisen läsnäoloa leikkeihin. Näin myös he pääsevät osaksi leikkejä eivätkä jää niiden tai vuorovaikutuksen ulkopuolelle. (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 191.) Aikuinen osaa myös huomata ne tilanteet, joissa lapsi tarvitsee aikuisen kannustusta ja kehuja. Kannustaminen voi liittyä esimerkiksi toimimiseen yhteisessä leikissä. (Ahonen, 2017, s. 72.)

Pursi (2019) kirjoittaa, että lapset ovat yleensä niitä, jotka aloittavat ja tekevät leikkialoitteita, eivät niinkään aikuiset. Aikuisten tehtävänä on tarttua näihin aloitteisiin. Useissa leikkitutkimuksissa on myös kritisoitu sitä, että aikuinen itse tekisi aloitteita aktiivisesti. Sen on ajateltu vaikuttavan lasten vertaisvuorovaikutuksen syntymiseen. Kuitenkin on huomattu, että varsinkin vapaassa leikissä aikuisen aktiivinen rooli houkuttelee myös muita lapsia osallistumaan leikkiin. (Pursi, 2019, s. 98.) Ahosen (2017) mukaan lapset mielellään pyytävät aikuisia leikkeihin. Lapset myös näyttävät pitävän siitä, kun aikuinen heittäytyy leikinmaailmaan. (Ahonen, 2017; Lehtinen & Koivula, 2017.) Kallialan (2008) mukaan lapsi pyytääkin helpommin mukaan leikkeihin sellaisia aikuisia, jotka mielellään siihen osallistuvat ja osoittavat oman kiinnostuksensa. Opettajan suhtautuminen leikkialoitteisiin ja miten hän niissä toimii, vaikuttaa opettajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen. Jos aikuinen hyväksyy leikkialoitteen, hän yleensä toimii leikissä johdonmukaisesti lapsen leikin mukaisesti. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsi leikkisään näyttää leikkikalua aikuiselle ja aikuinen omalta osaltaan jatkaa leikkikalun liittyvää juttelua tai leikkiä. (Kalliala, 2008, s. 55; 56.) Pienen lapsen leikkialoitteet voivat olla haastavia tulkita, jos lapsi ei sanallisesti kykene vielä ilmentämään leikkiaikomuksiaan. Lapsi saattaa tuoda ja ojentaa aikuiselle leikkikalun. Olennaista on se, miten aikuinen tähän leikkialoitteeseen reagoi. Mikäli hän jatkaa kohtaamista lapsen kanssa kannustaen ja ryhtyen leikkiin, tukee se lasta. (Helenius & Lummelahti, 2013, s. 78; 82.)

Pursi (2019) mukaan aikuisen tekemät leikkialoitteet voivat innostaa lasta yhteisen leikin äärelle. Tutkimuksessaan Pursi kertoo, miten ulkona aikuinen pyytää lasta mukaansa syöttämään kuvitteellista hevosta. Tämä on leikkialoite, joka tulee aikuiselta. Lapsen lähtiessä mukaan syntyy

leikkilinen kohtaaminen. Leikkiliset kohtaamiset tarkoittavat tilanteita, joissa henkilöiden välille syntyy ymmärrys sen olevan leikkiä. Vuorovaikutuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että leikkiä tuodaan esille erilaisten verbaalisten ja non-verbaalisten tapojen sekä esineiden kautta. Edellä mainitussa esimerkissä aikuinen tuo leikkiä esille niin hevosen maiskutusaänen kautta kuin myös kielen. Leikkisessä kohtaamisessa aikuinen pyrkii rakentamaan yhteistä ymmärrystä kaikkien leikkijöiden välille kertomalla ääneen leikin tapahtumia tai antamalla jatkoideoita. Aikuinen myös tukee lasten keskinäistä vuorovaikutusta sanoittamalla. (Pursi, 2019, s. 18; 26.)

Viljamaa & Yliherva (2020) nostavat esille myös kielenkehityksen näkökulman kommunikointialoitteissa. Aikuisen sensitiivisyys liittyen aloitteisiin luo yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 212.) Myös Ahosen (2017) mukaan aikuisen sensitiivisyys tarkoittaa sitä, että aikuinen huomaa lapsen aloitteita ja erityisesti nonverbaalista viestintää (Ahonen, 2017, s. 73). Pinchover (2017) puolestaan kirjoittaa, että opettajien leikkisä käyttäytyminen vaikuttaa positiivisesti opettajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen leikissä. Tämän myötä sillä on positiivinen vaikutus myös lasten leikkisyyteen. (Pinchover, 2017.)

Kielellä on tärkeä merkitys leikin maailmassa. Leikissä lapsi käyttää kieltään kyselemällä, keskustelemalla, kertomalla ajatuksiaan ja osoittamalla innostuneisuuttaan. Kielenkehityksen tukemisen näkökulmasta aikuinen voi kielellisesti laajentaa sekä sanoittaa kieltä leikkitalanteiden lomassa. (Viljamaa & Yliherva, 2020, s. 212; 219.) Lapsi saattaa lausua jonkin sanan väärin ja aikuinen voi mallintaa sanan oikein lapselle. Tämä tarkoittaa hienovaraista oikean sanan tuomista esille eikä aikuisen puuttumista siihen, että lapsi lausui väärin. (Laalo, 2020, s. 115.) Aikuinen voi myös laajentaa leikin sisältöä ja viedä sitä eteenpäin käyttämiensä sanojen ja lauseiden avulla (Kalliala, 2008, s. 57). Pursi (2019) kirjoittaa leikkilisten kohtaamisten esikielellisestä vuorovaikutuksesta. Siinä vuorovaikutus rakentuu nonverbaalisten ja lyhyiden sanojen tai äännähdyksien avulla. Tällainen sana voi olla esimerkiksi ”oho!”. Esikielellinen vuorovaikutus lisää ja vahvistaa aikuisen ja lapsen välistä yhteyttä ja ymmärrystä. Monesti aikuisen tehdessä tai sanoessa jotain, pieni lapsi toistaa tämän perässä. (Pursi, 2019, s. 33.)

Pursi (2019) kirjoittaa, että aikuinen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa päiväkodin aloitukseen liittyviin emotionaalisesti kuormittaviin hetkiin. Lapsi saattaa jäädä ikävöimään, kun vanhempi poistuu ryhmän tiloista. Pursi (2019) kertookin esimerkin, jossa aikuinen omalla toiminnallaan ja leikkisyydellään vie lapsen kuormittavasta tilanteesta kohti leikkilistä kohtaamista. Lapsen vanhempi lähtee päiväkodista ja lapsi jää itkemään. Tilanteessa ollut aikuinen ottaa kätteensä leikkipuhelimen ja soittaa sillä puhelun lähteneelle vanhemmalle. Lapsi rauhoittuu ja keskittyy leikkiliseen kohtaamiseen aikuisen kanssa. Varsinkin pienen lapsen vasta aloittaessa päiväkodissa, leikki yleensä

keskittyy kahdenväliseksi aikuisen kanssa. Suhteen tullessa turvalliseksi, aikuinen alkaa viedä leikkiä enemmän monen osallistujan väliseksi. (Pursi, 2019, s. 26.) Kalliala (2008) toteaa, että aikuisen läsnäololla on vaikutusta myös sille, miten lapset lähestyvät toisiaan (Kalliala, 2008, s. 51). Helenius & Lummelahti (2013) kirjoittavat, että lapsi tarvitsee muita ihmisiä siihen, että he oppivat ja kehittyvät leikissä sekä kommunikaatiossa. Tämä ei voi toteutua kuin aidon vuorovaikutuksen avulla. Yleensä pienet lapset kaipaavat tähän tutun aikuisen, jonka ilmeet ja eleet antavat turvallisen tunteen. (Helenius & Lummelahti, 2013, s. 78.) Mikäli aikuinen torjuu lapsen vuorovaikutuksen, saattaa se aiheuttaa pienelle lapselle turvattomuuden tunnetta. Aikuisen tulisi olla läsnä ja saatavilla. Aikuisen viestittämä katse tai kannustava hymy lapselle lisää sekin turvallisuudentunnetta sekä aikuisen ja lapsen välistä positiivista vuorovaikutusta. (Kalliala, 2008, s. 50.)

Ahonen (2017) kirjoittaa AES-mittarista, jolla mitataan aikuisen sitoutumista vuorovaikutukseen. Pascalin ja kumppaneiden mukaan vahvimpaan sitoutumiseen liittyvät muun muassa myönteisyys katsekontaktissa, puheessa ja eleissä. Aikuinen on lämmin ja lasta arvostava. Puolestaan heikoimman sitoutumisen tasolla korostuu negatiivisuus niin puheessa kuin toiminnassa. Aikuinen saattaa torjua lapsen vuorovaikutuksen. (Ahonen, 2017, s. 73.) Vuorovaikutuksen näkökulmasta on tärkeää, että lapsi tuntee olevansa kunnioitettu ja hänet otetaan vakavasti (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 12). Lehtisen & Koivulan (2017) mukaan kaikista vuorovaikutustilanteista juuri leikki antaa enemmän mahdollisuuksia aikuiselle kohdata lapsi kokonaisvaltaisesti (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 182).

Pienet lapset kaipaavat vielä paljon aikuisen lämpöä ja kosketusta kesken leikin. He saattavat leikin lomassa lähestyä aikuista sylin ja halauksen tarpeessa. Tämä kuuluu osaksi pienten lasten itsenäistymistä: toisaalta he haluavat tutkia, mutta kaipaavat vielä turvallista aikuista lähelle. (Kalliala, 2008, s. 50.) Myös Ahonen (2017) kirjoittaa, että pienten lasten kanssa korostuu erityisesti non-verbaalinen vuorovaikutus (Ahonen, 2017, s. 73). Aikuinen voi omalla kehollaan ja lempeällä ohjauksella suunnata lapsen kohti leikissä tapahtuvaa toimintaa. Tästä esimerkkinä aikaisemmin mainittu aikuisen ja lapsen välinen leikillinen kohtaaminen, jossa aikuinen pyytää lasta mukaansa syöttämään hevosta. Tilanteessa oleva toinen lapsi tahtoi syöttää hevosta, mutta ilmaisee tahtomansa ainoastaan sanallisesti. Aikuinen ohjaa lapsen syöttämään hevosta kehollisesti ja lempeästi. (Pursi, 2019, s. 78.)

4.2 Huomioita ja askeleita kohti parempaa vuorovaikutusta leikissä

Ahosen (2017) mukaan vuorovaikutustilanteisiin vaikuttaa ihmisen persoona, kokemukset ja sen hetkiset tunteet. Näin ollen esimerkiksi väsymys tai päänsärky saattavat vaikuttaa siihen, miten vuorovaikutus ilmenee. Aikuisen olisikin hyvä sanoittaa ja kertoa lapselle sen hetkisistä tuntemuksista. Ahonen (2017) nostaa esille, ettei kasvattajan tarvitse olla täydellinen. Lisäksi on lapsenkin kannalta hyödyllistä, että aikuinen kertoo tuntemuksistaan rehellisesti. Lapsi oppii muun muassa empatiaa ja ymmärtää, miksi aikuinen saattaa olla hieman poissaoleva. Vuorovaikutus on siis alati muuttuvaa ja siihen vaikuttavat monet eri asiat liittyen tilanteisiin ja ihmisiin. Aikuisen tulee huomioida se, että myös lapsia on erilaisia. Lapsi saattaa olla vetäytyvä tai hiljainen, jolloin hänen tuntemuksiaan tai ajatuksiaan voi olla haastava huomata vuorovaikutustilanteissa. On kuitenkin erityisen tärkeää, että aikuinen kohtaa myös vetäytyvät lapset ja tukee vuorovaikutusta. Haasteena on se, että vetäytyvät lapset pyrkivät pois vuorovaikutuksesta tai jäävät muiden lasten varjoon. (Ahonen, 2017, s. 68; 85.)

Kalliala (2008) kirjoittaa, että aikuisen rooli osana leikkiä ja toimintaa voi olla haastava. Lasten toimintaan osallistutaan vain silloin, kun se on tarpeen. Näitä tilanteita voi olla esimerkiksi lasten väliset riitatilanteet tai lapsen itse ottaessa kontaktia. Tämä johtaa siihen, että aikuiset siirtyvät omiin oloihinsa ja näin ollen vuorovaikutuksesta tulee haastavaa. Aikuiset saattavat ajatella, että lasten leikkiaika tarjoaa kasvattajille ajan hengähtää ja olla rauhassa. Toisaalta aikuiset kyllä ymmärtävät leikin merkityksen, mutta käyttäytyvät passiivisesti. Aikuisen ollessa passiivinen leikissä, lapsi menettää kiinnostuksensa. (Kalliala, 2008, s. 31;34.) Ahosen (2017) mukaan lasten leikkiaikana aikuiset myös saattavat tehdä toimistotöitä tietokoneen ääressä (Ahonen, 2017, s. 89). Myös Hakkarainen & Bredikyte (2013) kirjoittavat, että aikuisilla tuntuu olevan paljon haasteita juuri leikkiin osallistumisessa ja sen rikastuttamisessa (Hakkarainen & Bredikyte, 2013, s. 105).

Kallialan (2008) mukaan aikuiset saattavat pohtia ammatillisuuteen liittyviä asioita osallistuessaan leikkiin. Pohdinnan aiheet voivat liittyä esimerkiksi siihen, miten heittäytyminen sopii omaan auktoriteettiin sekä kasvattajan ja opettajan työhön. (Kalliala, 2008; Hakkarainen & Bredikyte, 2013.) Juutinen (2015) puolestaan kirjoittaa, että aikuiset usein jättävät hyödyntämättä juuri nämä tilanteet, joissa he voisivat oikeasti kuulla lasta. Tällaisia tilanteita on esimerkiksi lasten leikki. (Juutinen, 2015, s. 174.) Lapsi myös kokee ympäröivää maailmaa eri tavalla kuin aikuinen. Siinä missä aikuinen tarkkailee ympäristöään, lapsi haluaa kokea sen kaikilla aisteillaan. Tästä syystä on otettava

huomioon myös se, miten tämä ilmenee leikin maailmassa. (Kalliala, 2008; Lehtinen & Koivula, 2017.)

Roos (2015) tuo esille aikuisen roolin, joka ei näyttäyty niinkään aktiivisena osana lasten leikkejä vaan etäisempänä järjestyksenpitäjänä (Roos, 2015). Varhaiskasvatusryhmissä on usein paljon lapsia, joten aikuinen joutuu kiinnittämään huomiota moneen lapseen yhtä aikaa. Tällöin keskittyminen voi olla haastavaa, koska aikuinen kokee roolikseen myös muiden lasten silmällä pitämisen. Vuorovaikutuksen näkökulmasta tällainen rooli aiheuttaa rikkonaista vuorovaikutusta. (Kalliala, 2008, s. 55.) Myös Singer ja kumppanit (2013) kirjoittavat, että opettajan kävellessä leikki-tilanteesta toiseen, lasten leikit usein keskeytyvät. Aikuisen vuorovaikutustilanteet ovat yleensä nopeita ja sisältävät kysymyksen: ”onko teillä kaikki hyvin täällä?”. Aikuiset siis tulevat tilanteeseen, kysyvät lyhyitä kysymyksiä ja poistuvat. Nämä tilanteet sisältävät yleensä verbaalista vuorovaikutusta eikä niinkään non-verbaalista. Aikuiset kiinnittävät huomiota yleiseen ilmapiiriin, joten he päätyvät liikkumaan huoneesta toiseen enemmänkin tarkkaillen ja havainnoiden. (Singer ym., 2013, s. 12.) Myös Paananen & Rainio (2019) kirjoittavat, että aikuinen pääsääntöisesti vain vierailee leikki-tilanteissa. Hän yrittää ratkaista ongelmaa tai nopeasti vierailee kaupan asiakkaana. (Paananen & Rainio, 2019.) Tämä aiheuttaa osin sen, että vuorovaikutukselle leikissä ei jää paljoa aikaa.

Kallialan (2008) mukaan havainnointi voi huomaamattaankin johtaa siihen, että aikuinen toimii enemmänkin lasten silmälläpitäjänä. Vuorovaikutuksesta tulee sellaista, joka sisältää lähinnä lasten kieltämistä tai muistuttelua säännöistä. (Kalliala, 2008, s. 52.) Singerin ja kumppaneiden (2013) mukaan käskyt ja negatiiviset ilmaukset lapsia kohtaan vaikuttavat lapsen leikkiin sitoutumiseen. Jos opettajan ja lapsen välillä tapahtuu vain lyhyitä vuorovaikutustilanteita, opettajalla usein jää huomaamatta lasten tarpeet. Opettaja myös tuntuu vaikeammin lähestyttävämmältä lapsen näkökulmasta. Singerin ja kumppaneiden (2013) mukaan opettajan tulisi luottaa siihen, että lapset tulevat hänen luokseen, mikäli tarvitsevat apua. Opettajan tulisi voida istua lattialle ja osallistua leikkeihin. Opettajana tulee kehittää erilaisia tapoja kommunikoida lasten kanssa ja olla aktiivinen osapuoli heidän leikeissään. Tämä edellyttää myös sitä, että opettajat kehittävät ja löytävät sellaisia tapoja, jotka tukevat ryhmänhallintaa ja vuorovaikutusta. (Singer ym., 2013, s. 14;15.)

Aikuisen ollessa leikissä mukana, haasteena voi olla se, että aikuinen ottaa liikaa vastuuta leikin kulusta tai keskeyttää leikin tarkentavilla kysymyksillä. Tarkentavat kysymykset saattavat aiheuttaa sen, että lapsen leikki katkeaa. Aikuinen saattaa myös rajoittaa lapsen mielikuvitusta estämällä omasta mielestään väärin leikkimistä. Tämä väärin leikkiminen voi olla sitä, että lapsi tuo auton osaksi junaleikkejä ja aikuinen toteaa, ettei autot kuulu junaradalle. Aikuisella on siis iso rooli myös

siinä, millä tavalla on lapsen kanssa vuorovaikutuksessa ohjatessaan leikkiä. (Kalliala, 2008, s. 53-54.)

Aikuisen tulisi ottaa huomioon se, että eri lapset voivat tarvita erilaista tukea leikissä. Joku lapsista voi tarvita enemmän tukea vuorovaikutukseen. Lastenvälisissä riitatilanteissa aikuinen saattaa toimia ristiriitaisesti: toisaalta hän voi olla saatavilla ja lämmin, mutta verbaalisesti viestittää toista. Aikuinen voi huomaamattaan syyllistää lasta tai anteeksi pyytäminen hoidetaan nopeasti pois ilman keskustelemista. (Ahonen, 2017, s. 104; 112; 126.) Lehtinen & Koivula (2017) myös nostavat esille aikuisen roolin riitatilanteiden selvittäjänä. Aikuinen poistuu yleensä leikkijän roolistaan selvitellessään konflikteja. Tämä ei välttämättä ole niinkään tarkoituksellista, vaan liittyy tilanteiden nopeisiin käännteisiin ja niihin reagoimiseen. Aikuinen voisi myös ratkaista tilanteita olemalla edelleen leikkijänä ja tuomalla mukaan leikin elementtejä. Lehtinen & Koivula (2017) kertovat esimerkin tästä. Lapset ja aikuinen leikkivät merirosvoleikkiä. Leikissä olevat lapset päättävät varastaa jotain samassa tilassa olevalta leikkioporukalta. Tämä leikkioporukka pahoittaa mielensä ja merirosvoleikissä ollut aikuinen tulee selvittämään tilannetta. Aikuinen poistuu leikissä olevasta roolistaan ja siirtyy selvittäjäksi. Toisen näkökulman mukaan aikuinen olisi voinut jatkaa leikissä ja toimia esimerkiksi poliisin roolissa. (Lehtinen & Koivula, 2017, s. 188.)

5 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa olen tutkinut opettajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta leikissä. Tavoitteena oli selvittää miten opettajan eri roolit vaikuttavat lapsen ja opettajan väliseen vuorovaikutukseen leikissä varhaiskasvatuksen kontekstissa. Vuorovaikutukseen vaikuttavat niin ihmiset, tilanteet kuin eri tarpeet. Kalliala (2008) nosti esille leikin määrittelyn haastavuuden (Kalliala, 2008, s. 40). Tutkielman tuloksissa selviääkin, että vuorovaikutus opettajan ja lapsen välillä on monipuolista ja rakentuu arjen eri tilanteissa. Tuloksissa leikki näyttyy monipuolisena, kahden tai useamman välisenä toimintana. Se voi ilmetä niin tietoisissa leikki-tilanteissa kuin päiväkodin aamupalapöydässä tai eteisessä vanhemman lähtemisen jälkeen (Kalliala, 2008; Pursi, 2019).

Opettajan eri rooleilla ja toiminnalla on vaikutusta siihen, millaiseksi vuorovaikutus rakentuu opettajan ja lapsen välillä. Pursin (2019) mukaan roolit voivat liittyä leikissä esiintyviin rooleihin, kuten havainnoijan, johtajan ja leikin tukemisen rooleihin. Toisaalta aikuinen saattaa olla hieman etäämmällä, jolloin vuorovaikutus voi olla vähemmän verbaalista kuin aikuisen aktiivinen osapuoli leikissä. (Pursi, 2019.) Roolit voivat olla myös muita aikuisen rooleja varhaiskasvatuksessa lapsen kasvun ja kehityksen tukijana. Näitä rooleja on muun muassa aikuisen tuki emotionaalissa tilanteissa (Pursi, 2019), kielenkehityksen tukeminen (Viljamaa & Yliherva, 2020) ja lasten välisen vuorovaikutuksen sekä ryhmäytymisen edistäminen ja tukeminen (Lehtinen & Koivula, 2017). Tutkielman tuloksissa nämä kaikki esiintyvät leikin kontekstissa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissakin (2018) korostetaan oppimista leikin avulla sekä vuorovaikutussuhteiden tukemista (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018). Aikuinen siis toimii tarpeiden ja tilanteiden mukaisesti. Näin ollen vuorovaikutus on muuttuvaa tilanteiden vaativalla tavalla.

Omalla toiminnallaan opettaja voi vaikuttaa vuorovaikutustilanteisiin ja niiden syntymiseen merkittävästi. Vaikka opettajan tekemistä aloitteista leikin suhteen on osittain oltu eri mieltä, on sillä positiivisia vaikutuksia lasten osallistumiseen ja näin ollen vuorovaikutukseen (Pursi, 2019). Opettajan sensitiivisyys ja lapsen huomaaminen arjessa sekä vastaanottavaisuus kommunikaatioaloitteissa vaikuttavat siihen, että lapsi tuntee olevansa arvostettu (Hakkarainen & Bredikyte, 2013). Aikuisen aktiivinen osallistuminen vuorovaikutustilanteessa edistää positiivista vuorovaikutusta. Myös erityisesti pienet lapset tarvitsevat sellaisen aikuisen lähelle, joka on niin verbaalisesti kuin non-verbaalisesti vuorovaikutuksessa heidän kanssaan (Kalliala, 2008; Ahonen, 2017). Pienillä lapsilla siis erityisesti korostuu aikuisen läsnäolo myös leikki-tilanteissa.

Tuloksissa ilmenee myös vuorovaikutuksessa huomioon otettavia asioita. Vuorovaikutustilanteiden muodostuessa ihmisistä ja tilanteista, liittyy niihin aina ihmisten tunteita, ajatuksia ja omaa persoonaa (Ahonen, 2017). Opettajan täytyy olla erityisen herkkä huomaamaan, että myös lapsilla vaikuttavat ihan yhtä lailla tunteet ja persoona kuten aikuisillakin. Haasteena voi olla se, että isossa lapsiryhmässä joku lapsi jää vuorovaikutuksen ulkopuolelle (Ahonen, 2017).

Haasteita vuorovaikutukselle asettaa myös aikuisen roolit leikissä, ajatukset leikistä ja siihen osallistumisesta. Leikkiminen saatetaan kokea vaikeaksi ja silloin tehdään muita töitä tai keskustellaan työkavereiden kanssa (Ahonen, 2017). Toisaalta taas lasten leikeissä saatetaan vain käväistä (Paananen & Rainio, 2019). Tämä taas puolestaan aiheuttaa sen, ettei aikuinen ole leikissä mukana, jossa luonnollinen vuorovaikutus voisi toteutua. Aikuinen saattaa myös toimia leikissä niin, että se ei ole vuorovaikutuksen tai leikin kannalta hyödyllistä. Tällaisia tilanteita aiheuttavat aikuisen liiallinen kysymysten esittäminen tai leikin ohjaaminen omien ajatusten mukaisesti. Vaarana on se, että vuorovaikutus ei ole luonnollista ja lapsi ei saa toteuttaa omaa luovuuttaan. (Kalliala, 2008.) Aikuinen saattaa myös toimia enemmän etäällä ja tarkkailla leikkiä (Roos, 2015). Tällaisen roolin haasteena on se, että aikuinen pitää enemmän huolta säännöistä ja rauhallisesta leikkimisestä. Toisaalta aikuinen saattaa myös vaihdella tilaa koko ajan. Mikäli aikuinen vaihtaa koko ajan huonetta, aiheuttaa se osaltaan haastavuutta vuorovaikutuksen toteutumiseen. Tällöin vuorovaikutus on nopeaa eikä luonnolliselle keskustelulle jää aikaa. (Singer ym., 2013.) Aikuisen liikkuminen huoneesta toiseen vaikuttaa myös lasten leikkimiseen, jos lapset joutuvat kiinnittämään huomiota aikuisen ilmestymiseen ja poistumiseen.

Kuten yllä on todettu, vuorovaikutukseen vaikuttavat kaikki osapuolet, heidän ajatuksensa ja sen hetkiset tilanteet. Aikuinen toimii tilanteen vaativalla tavalla joko spontaanisti tai tietoisesti.

6 Pohdinta

Tutkielmani idea sai alkunsa omista kokemuksistani varhaiskasvatusryhmissä. Kokemukseni mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstö toisinaan osallistui aktiivisesti ja suunnitelmallisesti leikkiin, välillä leikkiin osallistuttiin vain tilanteen vaatimalla tavalla, kuten riitatilanteen selvittely. Varhaiskasvatuksen henkilöstön erilaiset ajatukset leikkiin osallistumisesta saivat minut pohtimaan vuorovaikutuksen näkökulmaa leikissä. Vaikka Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kerrotaan leikin merkityksestä varhaiskasvatuksessa, suhtaudutaan kentällä hyvin vaihtelevalla tavalla aikuisen rooliin leikissä. Tutkimuskysymykseen halusin tuoda opettajan näkökulman, koska itse opiskelen varhaiskasvatuksen opettajaksi Oulun yliopistossa. Monessa aineistossa kuitenkin puhutaan varhaiskasvatuksen henkilöstöstä tai aikuisista, jonka vuoksi tämä näkyy myös tutkielmani tuloksissa. Vaikka koulutuksella ja työkokemuksella näyttäisi olevan vaikutusta leikkiin suhtautumisessa (Trawick-Smith & Dziurgot, 2010), vaikuttavat siihen pitkälti myös ihmisen omat ajatukset. Myös tämän vuoksi koen tutkielmani aiheen olevan tärkeä tästäkin näkökulmasta. Aikuisten ja lasten välinen vuorovaikutus on merkittävä osa varhaiskasvatusta ja aikuisten ja lasten välisiä ihmissuhteita. Näihin ihmissuhteisiin pystytään vaikuttamaan luonnollisesti tapahtuvissa vuorovaikutustilanteissa, kuten juuri leikissä. Tuloksissa tulee esille, että aikuisen rooleilla ja toiminnalla on vaikutusta, miten vuorovaikutus ilmenee. Koska lapsi oppii myös monia asioita leikin kautta ja aikuinen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa oppimiseen, on leikin merkitys varhaiskasvatuksessa erityisen tärkeä. Jokaisen varhaiskasvatuksessa työskentelevän tulisi pohtia omaa käsitystään ja ajatuksiaan leikistä ja siihen osallistumisesta. Tutkielman tekemisen aikana pohdin myös sitä, että pitäisikö leikistä keskustella enemmän myös tiimitasolla. Keskustella ja pohtia leikin ja vuorovaikutuksen yhteyttä sekä niiden merkitystä.

Tutkielmaani tehdessä huomasin, että olin alussa suhtautunut leikin käsitteeseen jokseenkin suppeasti omassa mielessäni. Olin ajatellut, että löytäisin aineistoista selkeitä leikkitilanteita. Leikki ei kuitenkaan ole vain tietoisia vapaan leikin tai ohjatun leikin tilanteita aamulla tai iltapäivällä varhaiskasvatusryhmässä. Leikki voi olla spontaaneja hetkiä oikeastaan missä tahansa tilanteessa. Tämä taas tuo esille sen, että vuorovaikutus leikkitilanteissa on hyvin monipuolista. Leikkitilanteet voivat lisätä yhteenkuuluvuutta ja auttaa tilanteissa, joissa lapsi erityisesti tarvitsee aikuisen tukea. Nämä kaikki vahvistavat sitä ajatusta, että leikki on erityisen tärkeä asia lapsen maailmassa, jota pitää vaalia, mahdollistaa ja tukea. Tässä tutkielmassa aihetta on tutkittu enemmän opettajan rooleista käsin. Jatkossa aihetta voisi tutkia lapsen näkökulmasta ja siitä, miten lapsi kokee aikuisen leikkiin osallistumisen ja milloin lapsi itse ottaa kontaktia aikuiseen.

Lähteet

- Aaltonen, S. & Högbacka, R. (2015). *Refleksiivisyyden ulottuvuudet*. Teoksessa R. Högbacka & S. Aaltonen (toim.), *Umpikujasta oivallukseen* (s. 9-34). Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Ahonen, L. (2017). *Haastavat kasvatukselliset tilanteet: Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja*. PS-kustannus.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. p. 17-25. From *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: The Overlook Press, 1959.
- Hakkarainen, P. & Bredikyte, M. (2013). *Kehittävän leikkipedagogiikan perusteet*. Kogni.
- Heinonen, H., Iivonen, E., Korhonen, M., Lahtinen, N., Semi, R., Siimes, U. & Muuronen, K. (2016). *Lasten oikeudet ja aikuisten vastuut varhaiskasvatuksessa*. PS-kustannus.
- Helenius, A. & Lummelahti, L. (2013). *Leikin käsikirja*. PS-kustannus.
- Helenius, A. & Korhonen, R. (2011). *Leikin ensi askeleita*. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja* (s. 67-76). PS-kustannus.
- Juutinen, J. (2015). *Lasten yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkotiarjen pienissä kertomuksissa*. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research* Vol. 4, No. 2 2015, 159-179.
- Kalliala, M. (2008). *Kato mua!*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. (2013). *Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon*.
Hoitotiede

- Koivula, M. & Laakso, M-L. (2017). *Lapsen varhainen kehitys kommunikation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista*. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Vastapaino.
- Kronqvist, E-L. (2011). *Varhaispedagogiikan kehityspsykologinen perusta*. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. PS-kustannus.
- Laalo, K. (2020). *Suomen kielen taivutusmuotojen omaksuminen*. Teoksessa E. Niemitalo-Haapola, S. Haapala & S. Ukkola (toim.), *Lapsen kielenkehitys: vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. PS-kustannus.
- Lehtinen, E. & Koivula, M. (2017). *Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia*. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Vastapaino.
- Metsämuuronen, J. (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä* (2. uud. p.). Methelp.
- Niemitalo-Haapola, E., Haapala, S., Ukkola, S. & Dindar, K. (2020). *Lapsen kielenkehitys: Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. PS-kustannus.
- Opetushallitus. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2018*. Haettu osoitteesta:
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Paananen, M. & Rainio, A. P. (2019). *Micro-policies of adult-child joint play in the context of the Finnish ECEC system*. Teoksessa S. Alcock, & N. Stobbs, *Rethinking Play as Pedagogy*. New York: Routledge.
- Paavola-Ruotsalainen, L. & Rantalainen, K. (2020). *Varhaiset vuorovaikutustaidot*. Teoksessa E. Niemitalo-Haapola, S. Haapala & S. Ukkola (toim.), *Lapsen kielenkehitys: vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. PS-kustannus.

- Pihlaja, P., Viitala, R., Paakkolanvaara, J. & Hiltunen, J. (2019). *Varhaiserityiskasvatus* (2., päivitetty painos.). PS-Kustannus.
- Pinchover, S. (2017). *The Relation between Teacher's and Children's Playfulness: A Pilot Study*. The Paul Baerwald School of Social Work and Social Welfare. Hebrew University of Jerusalem.
- Pursi, A. (2019). *Yhteisen ymmärryksen rakentuminen aikuisten ja lasten välisessä leikissä: aikuisen roolit ja pedagogiset käytänteet varhaiskasvatuksen taaperoryhmässä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Roos, P. (2015). *Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus?: Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto.
- Salminen, J. (2017). *Kasvattaja lasten kehityksen ja oppimisen tukijana*. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Vastapaino.
- Singer, E., Naderend, M., Penninx, L., Tajik, M. & Boom, J. (2013). *The teacher's role in supporting young children's level of play engagement*. Department of Developmental Psychology, University Utrecht
- Trawick-Smith, J. & Dziurgot, T. (2010). *Untangling Teacher–Child Play Interactions: Do Teacher Education and Experience Influence “Good-Fit” Responses to Children's Play?* *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 31:2, 106-128, DOI: 10.1080/10901021003781148
- Vatou, A., Gregoriadis, A., Tsigilis, N. & Grammatikopoulus, V. (2020). *Patterns of teacher-child relationships quality: Young children's perspectives*. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research* Volume 9, Issue 2, 2020, 498–521

Viljamaa, E. & Yliherva, A. (2020). *Leikki on kaikki*. Teoksessa E. Niemitalo-Haapola, S. Haapala & S. Ukkola (toim.) Lapsen kielenkehitys: vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys. PS-kustannus.